

نقد و بررسی کتاب فن تنقید اور اردو تنقیدنگاری

دکتر صدیقه‌السادت رجایی‌زاده^۱

استادیار گروه زبان و ادبیات اردو، دانشگاه اصفهان

اصفهان، ایران

(تاریخ دریافت: ۲۶ دی ۱۳۹۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۱ اسفند ۱۳۹۶)

کتاب فن تنقید اور اردو تنقیدنگاری تألیف نورالحسن نقوی در سال ۱۹۹۰ میلادی در چاپخانه ایجوکیشنل بوک هاوس علیگر به چاپ رسید. در این اثر موضوع نقد و ناقدان معروف اردو به زبانی ساده پوشش داده شده است. نویسنده با معرفی منتقدین معروف زبان اردو از ابتدای پیدایش تا اواخر قرن بیستم به بررسی سبک‌های مختلف نقد و همچنین بررسی مباحث تاریخ نقد، مکاتب و جریان‌های بزرگ نقد در ادبیات اردو پرداخته است. چنانچه این اثر می‌تواند به عنوان منبعی مستند و معتبر در خصوص مبحث نقد اردو و جریانات وابسته به آن مورد بهره و استفاده مخاطبین زبان اردو قرار بگیرد.

کلیدواژه‌ها: نقد، زبان اردو، نورالحسن نقوی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱E-mail: s_rajaeizadeh@yahoo.com

معرفی کلی اثر و مشخصات صوری آن

کتاب *فن تنقید اور اردو تنقیدنگاری* دارای جلدی ساده است و نوآوری چندانی ندارد، صفحه‌آرایی ساده و معمولی است و با قلم **InPage** که از فونت‌های معروف زبان اردو می‌باشد حروف‌چینی شده و دارای ۱۹۲ صفحه است.

از آن‌جا که پروفیسور نورالحسن نقوی صاحب قلمی ساده و شیواست، در این اثر نیز وی افکار و نظرات خود را با مفاهیم و زبانی ساده به خواننده منتقل می‌کند. چنانچه زبان متن روان، جملات کوتاه و به دور از پیچیدگی‌های اسلوبی است. علامات مرسوم در نوشتارهای اردو به‌جا و مناسب به کار گرفته شده و قواعد عمومی ویرایش و نگارش رعایت شده است. پاراگراف‌بندی‌ها مناسب و از حاشیه‌سازی و توضیحات مبهم و طولانی در متن خودداری شده است.

بررسی محتوایی اثر

بررسی علمی کتاب پویای این امر است که درون‌مایه و ابعاد محتوایی این اثر به بررسی اصول و سبک نقدهای مختلف ادبی و همچنین معرفی منتقدین معروف زبان اردو از ابتدای پیدایش تا اواخر قرن بیستم پرداخته است. چنانچه دانشجویان با مراجعه به چنین کتاب مستند و معتبری در خصوص نقد و جریانات وابسته به آن می‌توانند با این میحث به طور کلی آشنا شده و در صورت لزوم برای آگاهی بیشتر و اطلاعات کامل‌تر به کتب و منابع متعدد دیگر مراجعه کنند.

این تألیف با توجه به عنوان و درون‌مایه کتاب در دو راستا انجام شده است. یکی معرفی نقد اردو و پرداختن به سبک‌های مختلف و اصول نقد؛ و دیگری معرفی شخصیت‌های نقاد و شیوه و سبک نگارش آن‌ها.

در ابتدای کتاب نویسنده به تعریف نقد و اهمیت آن پرداخته و چنین اظهار می‌کند که نقد برای ادبیات آن‌چنان ضروری است که هوا برای زنده ماندن. از نظر وی نقد باعث فروغ ادبیات شده راه شناخت و درک بهتر را به خواننده نشان می‌دهد و آرام‌آرام در وی چنان ذوق ادبی ایجاد می‌کند که خود مخاطب بتواند به تعیین قدر و قیمت ادبیات پی برده و کاملاً از آن بهره‌مند شود. وی به این موضوع اشاره می‌کند که امروزه زبان و ادبیات اردو دچار کمبود مضامین و تصانیف نقد نیست، ولی نیاز به وجود چنین کتابی که حاوی تمام مباحث ضروری مربوط به نقد به زبان ساده و عام فهم باشد، احساس می‌شود. در ابتدای کتاب چنین آمده است:

"آج ہماری زبان میں نہ تنقیدی مضامین کی کمی ہے نہ تنقید پر مستقل تصانیف کی۔ لیکن ایک ایسی کتاب کی ضرورت محسوس کی گئی جو تنقید کے ضروری مباحث کا احاطہ بھی کرتی ہو آسان اور عام فہم بھی ہو۔"

در بخش دیگر نویسنده بر ضرورت نقد بدون تعصب تأکید می‌کند و ایرادی که به موضوع نقد می‌گیرد این‌که در حیطه نقد برخی نقادین فقط محاسن اثر را بیان کرده و برخی معایب آن را. در صورتی که ناقد باید دارای شعور نقد بوده و نقد واقعی نیز به بررسی اثر بدون هیچ تعصبی بپردازد. مؤلف علاوه بر مهم خواندن لزوم نقد به نظرات برخی از علما و ادبای مخالف نیز اشاره کرده می‌گوید که این اشخاص، نقد را نه تنها مضر بلکه مهلک دانسته‌اند. از نظر این افراد نقد مانع پیشرفت ادبیات

شدہ همانند حائلی میان خوانندہ کتاب و نویسنده قرار گرفته و درگیری ذہنی ایجاد می‌کند. مصنف به برخی از نقل قول‌های این ادبای مخالف این‌گونه اشاره می‌کند:

فلویر نقد را بیماری جسم ادبیات نامیده است. تنیسون آن را به شپش گیسوی ادبیات تشبیه کرده است. چخوف ناقد را به مگسی تشبیه کرده که مانع خرامیدن اسب می‌شود. از نظر امرسون کسی که در شاعری ناکام مانده است برای جبران این کمبود به نقد روی می‌آورد و شعر شاعران دیگر را نقد می‌کند! از نظر درایدن منتقدین دارای احساس نفرت بسیار بالایی هستند. بایرون نیز بر ناقدان این‌گونه طعنه زده است که قبل از پذیرفتن نظر منتقد باید هر حرف غیرممکنی را پذیرفت.

نویسنده پس از معرفی نقد شرق و غرب و منتقدین آن به شرح تذکره شعرای اردو می‌پردازد. چنان‌که می‌دانیم تذکره‌های اردو در زمانی که نوشته شدند منابع و مأخذ در آن دوره بسیار محدود بودند. کتاب‌های چاپ‌شده کمیاب و دسترسی به آن‌ها نسبت به عصر حاضر بسیار مشکل بود. برای همین این تذکره‌ها در جای خود بسیار ارزشمند محسوب می‌شوند. هرچند که برخی از ناقدین معاصر با انتقاد از این تذکره‌ها آن‌ها را برای سنجش و مقایسه با نقد معاصر، سطحی و بی‌ارزش می‌شمارند، ولی از نظر نورالحسن نقوی هرچند که ادبیات امروز را با اصول نقد تذکره‌های قدیم نمی‌توان سنجید، اما از این واقعیت نیز نمی‌توان چشم‌پوشی کرد که ادبیات معاصر نیز نمی‌تواند معیاری برای نقد و بررسی تذکره‌های قدیم بگیرد. از نظر وی ادبیات خلق‌شده در هر دوره‌ای را باید با اصول همان عهد و دوره سنجید و نقد نمود.

”یہ حقیقت ہے کہ تذکروں سے جو تنقیدی معیار مرتب ہوتے ہیں ان پر آج کے ادب کو پرکھنا ممکن نہیں۔ لیکن اس حقیقت سے بھی چشم پوشی نہیں کی جاسکتی کہ جدید پیمانے قدیم ادب کو جانچنے کے کام نہیں آسکتے۔ جو ادب جس زمانے میں تخلیق ہوا۔ اُسے اُسی زمانے کے اصول اور اُسی عہد کی پسند نا پسند کی کسوٹی پر کسا جانا چاہیے۔“

پس از آن نویسنده به طور اختصار سبک‌های مختلف نقد را بررسی کرده و به معرفی تعدادی از منتقدین مهم اردو می‌پردازد. این قسمت با معرفی شخصیت‌های معروفی همچون سرسید احمدخان، محمدحسین آزاد، حالی و شبلی آغاز شده در ادامه با معرفی مولوی عبدالحق، نیاز فتحپوری، گورکھپوری، آل احمد سرور، احتشام حسین، کلیم‌الدین احمد، محمدحسن عسکری، خورشیدالاسلام، محمدحسن، گوپی چند نارنگ، شمس‌الرحمن فاروقی، وزیر آغا، قمر رئیس و سلیم اختر ادامه پیدا می‌کند.

در این بخش نویسنده سعی بر این داشته که اسامی منتقدین بر اساس فهرست تاریخی انجام پذیرد ولی در این راستا اشتباهاتی به چشم می‌خورد. چنانچه تعدادی از شخصیت‌ها به لحاظ تاریخی نامرتب قرار گرفته‌اند. ترتیب‌دهی به این ترتیب صحیح می‌شد که پس از نام خورشید اسلام، وزیر آغا سپس محمدحسن، سلیم احمد، گوپی چند نارنگ، قمر رئیس و در آخر شمس‌الرحمن فاروقی قرار بگیرد.

مورد دیگری که در کتاب مورد بحث دیده می‌شود معرفی تعداد مشخصی از منتقدین است که نویسنده شاید طبق سلیقه شخصی آن‌ها را برای بحث و بررسی انتخاب کرده و از آوردن نام بقیه ناقدین اردو چشم‌پوشی کرده است. منتقدینی همچون: چکبست، محی‌الدین زور، ممتاز حسین، وقار عظیم و غیره. از آن‌جا که این اثر مجموعه‌ای از معرفی نقد و ناقدان اردو می‌باشد جای داشت نویسنده

برای آشنایی بیشتر مخاطب تعداد بیشتر و کامل‌تری از این شخصیت‌های ادبی اردو را در این اثر بگنجانند.

علاوه بر این به نظر می‌رسد آن‌جا که از نظر نویسنده ناقد از اهمیت کم‌تری برخوردار بوده است، در مورد او نیز به صورت اجمالی‌تر بحث و بررسی شده است و در صورتی که شخصیت مورد نظر اهمیت بیشتری داشته است، به تفصیل به معرفی وی و سبک کاریش پرداخته شده است. به طور مثال شخصیت حالی با تفصیل بیشتر نسبت به بقیه بیان شده است. در این مورد نویسنده با مهم قرار دادن کتاب مقدمه شعر و شاعری، حالی را مهم‌ترین منتقد زبان اردو بر می‌شمرد و وی را پایه‌گذار اصول نقد اردو معرفی می‌کند. وی یکی از رازهای عظمت حالی را در بیان روشن و سادگی قلم وی می‌داند. در صفحه ۱۱۵ و ۱۲۱ کتاب چنین آمده است:

"حالی اردو کے پہلے باضابطہ تنقیدنگار ہیں اور ان کی تصنیف مقدمہ شعر و شاعری اردو تنقید کی پہلی باضابطہ کتاب-حالی کی عظمت کا راز یہ بھی ہے کہ انہوں نے تنقید کے لیے وہی زبان استعمال کی جو اس کے لیے سب سے زیادہ مناسب ہو سکتی تھی-وہ اپنی بات صاف اور مدلل انداز سے کہتے ہیں-کہیں بات میں پیچیدگی نہیں ہوتی-وضاحت و قطعیت ان کی زبان کی خاص خوبیاں ہیں"-

به این ترتیب در کتاب حاضر سعی شده است تاریخ نقد، روش‌ها، مکاتب و جریان‌های بزرگ نقد در ادبیات اردو گنجانده شود. با مطالعه این اثر می‌توان پی برد که نویسنده سعی داشته است موضوع نقد و ناقدان معروف اردو را به خوبی پوشش دهد. ولی از آن‌جا که این کتاب تحقیقی به صورت اجمالی در مورد نقد بیان شده و نویسنده به اختصار سعی در تفهیم مطالب به کار گرفته است، خواننده نباید جویای مضامین پیچیده و مفصل ادبی نقد در این اثر باشد؛ بلکه مخاطب برای شناخت کامل‌تر خود باید اطلاعاتی نسبت به پیش‌زمینه ادبی کارهای نقد شده و همچنین سبک کاری ناقدان داشته باشد. علاوه بر این از آن‌جایی که در دوره‌های مختلف بر تعداد منتقدین اردو افزوده می‌شود و همچنین نام تعدادی از ناقدان معاصر اردو نیز در کتاب گنجانده نشده است، این اثر شایسته بازنگری بوده و برای به‌روز شدن جای کار دارد. مثلاً ارائه توضیحات بیشتر در مورد قرن بیستم می‌تواند کتاب را غنی‌تر کند.

علاوه بر این آن‌چه در کتاب مورد بحث به چشم نمی‌خورد عدم اصول علمی ارجاع‌دهی صحیح در درون متن و همچنین عدم ذکر معرفی کتاب‌نامه و منابع مورد استفاده هست که از نقاط ضعف مهم این کتاب به شمار می‌رود. با این‌که در بسیاری از بخش‌های کتاب عقاید و نظرات متخصصین آورده شده است که برخی به صورت نقل‌قول و برخی به شکل نقد نظرات یکدیگرند، ولی در بیشتر موارد نویسنده مأخذ و منبع آن‌ها را ذکر ننموده و خود را مقید به مستند کردن مطالب ارائه‌شده نکرده است. همچنین بهتر بود در پایان کتاب، کتاب‌نامه و فهرست اعلام به صورت ضمیمه آورده می‌شد و نیز اسامی افراد اروپایی برای سهولت مخاطب با حروف لاتین ذکر می‌شد.

در کل می‌توان گفت کتاب حاضر در جهت شناخت نقد و آشنایی با منتقدین زبان اردو یک اثر مفید به شمار می‌رود. از آن‌جا که این اثر به موضوع نقد ادبی می‌پردازد، اضافه شدن این کتاب به کتاب‌های

آموزشی گروه فرصتی مغتنم را در اختیار دانشجویان و محققان قرار خواهد داد که جهت گسترش سطح اطلاعات خود با سبک‌های مختلف ادبی در نقد اردو و همچنین اکثر ناقدان معروف آشنا شوند.

References

منابع

نقوی، ن. (۱۹۹۰). فن تنقید اور اردو تنقیدنگاری، هند، ایجوکیشنل بک هاوس علیگر.

A Book Review on *Fan-e Tanqeed Aur Urdu Tanqeed Nigari*

Sediqe Sadat Rajaeizadeh¹

Assitant Professor of Urdu Literature and Languages, University of Esfahan,
Esfahan, Iran.

(Received:16 January 2018; Accepted: 02 March 2018)

The book *Fan-e Tanqeed Aur Urdu Tanqeed Nigari* was written by Noorul Hasan Naqvi in 1990 at the Printing House of Educational Book House, Aligarh, India. In this work, the theme of criticism and well-known critics of Urdu are covered in simple language. By introducing famous Urdu language critics from the beginning of the 20th century to the late 20th century, the author reviewed various critique styles, as well as reviews of the history of critique, schools and major currents of criticism in Urdu literature. So, this work can be used as a reliable source for the critique and its related processes in the Urdu language and also for audience of the Urdu language.

Keywords: A Book Review, Urdu, Noorul-Hasan Naqvi.

¹ E-mail: s_rajaeizadeh@yahoo.com